

УДК 711.4

д-р техн. наук, проф. Габрель М. М.,
НУ «Львівська політехніка»
Габрель М.М.,
Львівський національний аграрний університет

ЗМІНА ОБРАЗУ ЛЬВОВА У СВІДОМОСТІ МЕШКАНЦІВ ЗА ПЕРІОД ПОСТРАДЯНСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ*

Об'єктивні зміни господарки і простору Львова узгоджуються зі зміненням уявлень про місто у свідомості мешканців. Увага зосереджена на двох основних елементах — простір і мешканці. Визначені напрями змін суб'єктивного образу Львова у свідомості мешканців й окреслено чинники впливу та їх роль. Серед чинників з'ясовано також дії, втілювані місцевою владою для формування бажаного образу.

Ключові слова: соціологія міст, образ, простір Львова, функціональна монотонність середовища, «мозаїчність» міського середовища.

Вступ. Міста у світі виступають як запис зматеріалізованих суспільних, політичних, естетичних та інших ідей, що впливають на їх вигляд на відповідних етапах існування й розвитку. В кожному фрагменті міста закодовано безліч значень, які зчитуються користувачами і призводять до творення в їх свідомості стійких уявлень, що виступають основою розуміння індивідуальних і спільних ознак міського простору. Львів є прикладом міста, суспільний суб'єктивний образ якого в радянський період не був чітко детермінованим. Не можна трактувати місто радянського часу як промислове, хоч і в суспільно-економічному, і в просторовому відношеннях воно саме так і трансформувалось, а отже, у його просторі виділялись елементи та атрибути промислового змісту: заводи, фабрики, промислові райони, передзаводські площі, заводські труби, промислові об'єкти відповідного масштабу та архітектури тощо. Існує стереотип подвійного трактування Львова радянського періоду — як у мешканців, так і в приїжджих осіб є його сприйняття: з одної сторони, як міста науки, культури та багатой історії; а з другої — негативна оцінка окремих фрагментів міста, зокрема заводських і робітничих дільниць як брудних і занедбаних.

* Автори тривалий час досліджують зміни в просторі Львова у пострадянський період [1–3], окреслюють об'єктивні зміни в просторі міста. У даній статті аналізуються суб'єктивні аспекти таких змін, їх відображення у свідомості мешканців.

Коли прийшли в упадок традиційні галузі промисловості, що відбулося внаслідок політичних та суспільно-економічних трансформацій в Україні після 1990 року, місто змінює свій образ, а місцева влада шукає нових шляхів розвитку в напрямі нових технологій, науки, культури, туризму. Об'єктивні зміни господарки і простору узгоджуються зі змінами уявлень про місто у свідомості мешканців. Польський урбаніст М. Яняк (2006 р.) стверджує, що кожне місто в світі складається з матеріального («polis») — будинки, вулиці, парки тощо, і того, що нематеріалізоване («metapolis»), — людський, суб'єктивний досвід, сприйняття простору міста, уявлень, які при цьому виникають [10, с. 25].

Проблема, яку порушують автори в запропонованій статті, відноситься до такого розділу урбаністики, як соціологія міст. Оскільки предметом дослідження є зміни суб'єктивного сприйняття міського простору в свідомості мешканців, наявна можливість здійснити конкретизацію в напрямі сприйняття міського середовища. Відзначимо, що зацікавлення урбаністів світом уявлень про місто у свідомості його мешканців розпочалося з середини минулого століття і виступило як протест і розчарування у функціональних підходах та поясненнях процесів у містах за допомогою статистичних методів і кількісних показників, які можуть відрізнитись від суб'єктивних оцінок і сприйняття [4]. В основі розвитку такого напрямку містяться ідеї гуманізму. Порушені питання, що належать до досліджень міської реальності та просторової організації суспільного життя, пов'язуються з психологією та з теорією урбаністики і архітектури. Розгляд питання про образ Львова, що виникає зі зміни глобальних і локальних умов, та пошук шляхів просторової організації і розвитку міста з урахуванням цих уявлень розкриває й аспект міського менеджменту та підвищення його інвестиційної привабливості. Таким чином, інтердисциплінарність проблеми обумовлює потребу пізнання концепцій і знань не лише з містобудівних дисциплін [5].

Об'єктом дослідження є простір Львова. Предметом дослідження — зміна образу Львова у свідомості мешканців за останні 20 років. Увага зосереджена на двох основних елементах: простір і мешканці. Значне місце займає й аналіз об'єктивних змін у просторі Львова за окреслений період трансформацій.

Мета статті полягає у визначенні напрямів змін суб'єктивного образу Львова у свідомості мешканців й окреслення чинників впливу та їх ролі. Серед чинників з'ясувалися також дії, які втілює місцева влада Львова для формування бажаного образу.

Порівняння об'єктивного і суб'єктивного образу міста і його змін, а також їх співвіднесення до бажаного зразка дозволить виявити подібності й розбіжності між відповідними ознаками Львова, обґрунтувати вимоги до образу міста на майбутнє, а отже, напрямі його просторової організації і розвитку з

мінімізацією дисонансу між містобудівними рішеннями та уявленнями про місто у свідомості мешканців.

Слід підкреслити вихідну тезу: уявлення про Львів у просторових, символічних аспектах, а також аспектах вартості середовища змінюється з плином часу в зв'язку зі змінами в місті, а також змінненні світоглядних і ціннісних орієнтирів самих мешканців. Це вимагає цілеспрямованої діяльності у напрямі формування бажаного образу міста. Для досягнення визначеної мети вирішуються завдання:

- ідентифікація головних чинників, які впливають на формування образу міста;
- аналіз динаміки і напрямів об'єктивних змін його простору;
- виявлення змін уявлень мешканців про простір;
- конкретизація значень окремих чинників, які мають вплив на творення образу міста;
- аналіз дій влади Львова для формування бажаного образу;
- аналіз пов'язань об'єктивних змін простору міста зі змінами уявлень мешканців та діяльності влад, виявлення конфліктів і невідповідностей;
- обґрунтування шляхів реформування і розвитку простору міста для формування бажаного образу.

Методи дослідження. Зміни об'єктивного образу Львова досліджено на основі вивчення статистичних даних, що відносяться до суспільно-економічних характеристик; аналізу містобудівних проектів та урбаністичної інвентаризації авторів. Інституційні дії з формування образу міста аналізовані на основі схвалених і реалізованих документів розвитку міста, а також діяльності місцевої влади. Зміни суб'єктивного образу в сприйнятті його мешканцями аналізовані шляхом порівняння власних досліджень та анкетування мешканців (виконано 200 опитувань). Була використана методика оцінки вартості простору.

Виклад матеріалу. I. *Теоретичні передумови дослідження.* Поняття «образ» — це категорія, яка має чимало значень і часто використовується як метафора для окреслення елементів простору, його сприйняття в людській свідомості. Образ може відноситись як до об'єктивного простору міста, який є певним записом суспільних, політичних, естетичних ідей, що сприймаються мешканцями, так і в суб'єктивному інтерпретуванні, виступаючи базою розуміння простору в його індивідуальних і спільних рисах. Тобто образ слід розуміти в категоріях об'єктивних і суб'єктивних, а відповідно, і організовувати через різноманітні дії, у т.ч. і містобудівного змісту.

Аналіз літератури дозволяє охарактеризувати процес сприйняття міста як процесу між сприймаючим (людина) і середовищем (оточенням) та виділити дві групи чинників. У першій групі важливими є стать, вік, освіта, вид діяльності, місце проживання. Існуючі дослідження виявляють різницю між сприйняттям

середовища чоловіками і жінками, які, очевидно, пояснюються суспільно-культурними і біопсихологічними відмінностями. Відносно віку дорослі краще запам'ятовують простір порівняно з дітьми, але у старших осіб слабша орієнтація в просторі. Стосовно освіти та виду діяльності обумовлюються відмінності в користуванні простором, запам'ятовуванням його різноманітних фрагментів різної реакції на зміни середовища. Місце проживання впливає на сприйняття міста через призму свого місця проживання, суттєвого підвищення оцінки власного простору проживання. До другої групи слід віднести і вторинні чинники: потреби, настрої, уразливість людини на явища в просторі, досвідченість. При цьому досвідченість трактується як певний досвід сприйняття і порівняння міського простору в результаті відвідувань (туристичних, праці, проживання) інших міст світу [8].

Чинники, пов'язані з оточенням, які надають відповідного образу місту, різноманітні, до них віднесені: план міста, функціональна структура, інформаційність простору, наявність запам'ятовувальних елементів та об'єктів, стан благоустрою. Слід підкреслити, читабельність розпланування, уникнення функціональної монотонності середовища, інформативність та наповнення простору запам'ятовувальними об'єктами є умовами підвищення атрактивності. Таким чином, процес сприйняття міст можна зобразити у вигляді структурно-логічної схеми (рис.).

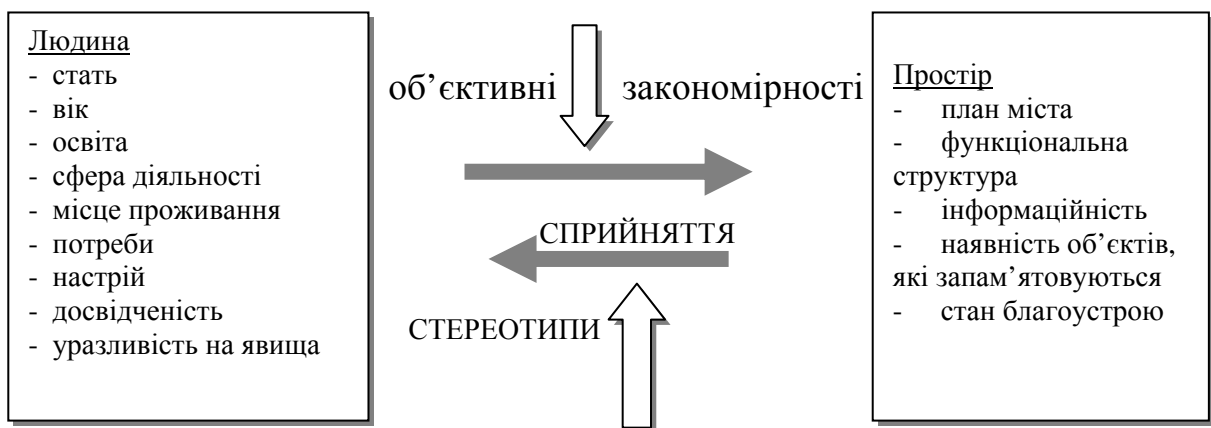

Рис. 1. Структурно-логічна модель сприйняття міст

Необхідно зауважити існування стереотипів, які інколи дезінформують сприйняття простору, впливають на суб'єктивні уявлення про простір та його якості (вартість). Наявні теоретичні розважання дозволили структурувати власні авторські дослідження.

II. Об'єктивні зміни у просторі Львова після 1990 р. Розуміння причин таких змін неможливе без прив'язання до головних фактів з найновішої історії міста. Так, перехід від централізованої (планової) до ринкової економіки в 90-х

роках ХХ ст. обумовив економічну кризу. Виникло це з історичних передумов розвитку Львова як непромислового міста дорадянського часу і штучного перетворення його в промисловий центр радянського періоду, який з початком економічних трансформацій втратив конкурентність. У 90-х роках минулого століття у Львові порівняно з іншими найбільшими містами України спостерігався найвищий рівень безробіття, найнижчий показник господарської активності, низькі соціально-демографічні показники тощо. Причиною низької активності диверсифікації промисловості у Львові стали історичні передумови розвитку міста, мала підтримка держави, непрофесіоналізм влади тощо. Розвинулись нові явища в просторі міста — виділяються зони «бід», зростає роль торгівлі, активізується трудова міграція, що вказує на розвиток якостей підприємливості в мешканців. Одночасно зростає кількість вищих закладів та рівень освіти мешканців, що створює умови для соціально-економічного розвитку Львова як постіндустріального центру.

Трансформаційні процеси обумовили значні зміни в просторі Львова — зростає «мозаїчність» міського середовища, яка проявляється в появі нових архітектурних об'єктів і форм, зокрема торгово-розважальних та центрів послуг, об'єктів бізнесу, створення огорожених кварталів багатой забудови. У цей період продовжується процес занепаду громадського простору, який у минулому відігравав важливу роль в інтегруванні мешканців. Відбувається комерціалізація простору міста. У нових житлових районах з'явилися супермаркети, сформувалися найбільші у Львові торгово-обслуговуючі комплекси «Південний», «Шувар», «Галицьке перехрестя». Відбувається реструктуризація колишніх виробничих територій, насамперед на невеликих ділянках промпідприємств на зламі ХІХ–ХХ ст. Відновлюється будівництво житлових утворень на периферії міста, активізуються ремонтні та реставраційні роботи унікального історико-архітектурного середовища. У цей період істотно розширилась мережа вищих і середніх спеціальних навчальних закладів. За даними. у 2006 р. у місті функціонував 41 вищий навчальний заклад, де навчалось майже 120 тис. студентів [7, 9].

Завдячуючи значною мірою шансам, які отримало місто у зв'язку з проведенням у Львові матчів Євро-2012, урахуванні негативних та позитивних наслідків трансформацій власності, функціональних, адміністративних, суспільних, культурних та інших змін, Львів поступово перетворювався в сучасне європейське місто.

ІІІ. Зміни суб'єктивного образу Львова. Авторами було проведено 200 опитувань. Залучались студенти НУ«Львівська політехніка» та Львівського національного аграрного університету, які в середовищі своїх родин виконали відповідну роботу. Задавались запитання про: об'єкти та діяльність, що

пов'язується у свідомості мешканця з кризою міста та з зонами його розвитку; об'єкти та зони, що вважаються символом міста (чи з'явилися нові символи); оцінку нового будівництва, стану і трансформацій об'єктів радянської доби; виділення чинників, які впливають на оцінку змін. Наведемо коротко результати опрацювання анкет.

1. Відзначається, що просторовий образ міста у свідомості мешканців пов'язується зі зростанням значення старої частини у просторі Львова. Це виникає з факту локалізації тут все більшої кількості послуг.

2. Серед чинників, які впливають на оцінку образу та його змін, вирішальний вплив мають: рівень освіти, суспільне становище і місце проживання. Характерні явища, зокрема мобільність мешканців, виявляють зростаючий вплив на оцінку простору.

3. Важливе значення має вік мешканців, тобто досвід сприйняття міста. З анкети випливає, що люди старшого віку сумують за ділянками міського простору, де колись збирались, дискутували, проводили вільний час і які на сьогодні комерціалізовані й обмежено доступні.

4. Виділяються території післяпромислові, які сприймаються як місця, з яких видно кризу міста. Мешканці виокремили мало місць, які пов'язуються в їх свідомості з розвитком міста (серед інших ринок «Південний», об'єкти до Євро-2012, супермаркети).

5. Слід підкреслити, що незмінними символами Львова залишаються проспект Свободи, пл. Ринок, Високий Замок, які творять історично-урбаністичний каркас міста. Нових символів не названо.

6. Більшість респондентів очікує нового постіндустріального образу міста, але з одночасним підкресленням його історичної ідентичності. Певні елементи в просторі міста, за оцінками мешканців, значно завищені, зокрема в центральній частині. Однак сильними залишаються й оцінки негативні, що відносяться до естетичних та функціональних характеристик простору.

7. Щораз гірші оцінки в об'єктів, які у зв'язку з розбудовою нових центрів торгівлі, послуг і розваг відносяться до центрів та об'єктів цієї групи, споруджених у радянський період, у т.ч. в серединній частині міста і в центрах нових районів. Такі простори стають «периферією» в своїх центрах.

8. У свідомості мешканців виділяються простори кращі (атракативні) у функціональному, суспільному та естетичному відношенні, та простори гірші (низької атракативності). Диспропорції визначають чинники: віддаль від центру міста, забудова (вік і стандарт будинків), стан благоустрою, наявність зелених територій. Спостерігається «містечковий егоїзм», коли вище оцінюється місце власного проживання.

9. Львів'яни високо оцінюють периферійні зони міста — місце можливого проживання (Брюховичі, Винники, Рудно) за умови створення доброї комунікаційної системи з центром Львова. Останніми роками спостерігається тенденція перенесення поза межі міста (до приміської зони) не лише житлової забудови, а й великих центрів універсального характеру. Загалом більшість оцінок мешканців вказує на перетворення Львова у місто «клерків» та місто-послуг.

На завершення підкреслимо й інші результати, отримані в процесі дослідження.

IV. Аналіз діяльності місцевої влади Львова вказує на те, що немає єдиної стратегії розвитку міста. Чергові стратегії і плани мають частковий характер, ігнорують напрацювання попередніх документів. Проте слід виділити документи з формування міського простору — генплан Львова з 2010 р. та Інтегрована концепція розвитку центральної частини міста (2011 р.), в якій визначено заходи і проекти за різними тематичними групами на наступні 10–15 років [6].

Генплан, на нашу думку, розроблено і прийнято з запізненням, тож місто майже 20 років функціонувало без концепції просторової організації і розвитку. Окрім того, роль і зміст генплану в сьогоdnішніх умовах не змінює підходів до вирішення питань загосподарювання простору і забудови території міста. У другому документі чимало місця приділено історико-культурній спадщині, потребі її кращого збереження, використання та промоції. У стратегіях розвитку недостатньо уваги приділено питанням просторового ладу, визначення Львова як сучасного, постіндустріального міста. В усіх документах найважливіше місце посідає історико-культурна спадщина та геополітичне розташування міста. На наступному місці знаходиться інтелектуальний потенціал міста, що пов'язується з розвитком вищих навчальних закладів. Не відкидається і проміслове майбутнє міста як міста розвитку інноваційних технологій й екологічно чистого виробництва.

У документах не відзначається професіоналізм та культура місцевої влади, хоч у світовій практиці розвитку міст цей чинник використовується в системі чинників підвищення атрактивності та розвитку міста. Не виокремлюється також роль політичних лідерів у розвитку міста, хоч дії органів місцевого самоврядування в оцінці мешканців виділяються в усіх анкетах і, як правило, оцінюються низько.

Висновки.

1. Напрямок і динаміка змін образу міста, яка складається у свідомості його мешканців, змінювались і в майбутньому продовжуватиме змінюватись під впливом глобальних суспільно-культурних явищ, що впливають на організацію простору і його використання. Окрім того, зміни в просторі і його

- сприйнятті у свідомості мешканців будуть визначатись локальними змінами, насамперед діями органів місцевого самоврядування.
2. Продовжується подальша диференціація простору міста зі зростанням ролі громадських просторів та їх комерціалізація.
 3. Розвиток міста має пов'язуватись з розкриттям його унікальності. Динаміка змін залежатиме від дій органів місцевого самоврядування, від уміння розкрити і використати наявні характеристики та спрямувати їх на формування такого образу, що Львів стане atrakційнішим і конкурентнішим з іншими великими містами України.
 4. Суб'єктивний образ міста у свідомості мешканців важливо врахувати в містобудівних документах, адже відомо, що уявлення й оцінка мешканцями змін та процесів впливає на їх рішення щодо підтримки. Окрім того, слід уникати стереотипності, впливати на зміну способу сприйняття міста його мешканцями через ширше залучення територіальної громади до містобудівного процесу, підвищення її культури.

Література

1. Габрель М. Зміни в громадському просторі Львова в пострадянський період / М.М.Габрель // Регіональна економіка. — Львів : ІРД НАН України, 2011.
2. Габрель М. Просторові зміни в міських поселеннях Львівської агломерації в умовах постсоціалістичних трансформацій / Михайло Габрель // Містобудування та територіальне планування : наук.-техн. зб. — К. : КНУБА, 2008. — № 30. — С. 52–61.
3. Габрель М. Суспільно-морфологічні зміни Львова в пострадянський період / Михайло Габрель // Містобудування та територіальне планування : наук.-техн. зб. — К. : КНУБА, 2008. — № 29. — С. 61–72.
4. Город в процессах исторических переходов. Теоретические аспекты и социокультурные характеристики. — М. : Наука, 2001. — 392 с.
5. Денисюк А. І. Вивчення міського простору: історичний огляд та перспективи аналізу / А.І. Денисюк // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. — 2010. — № 889. — С. 138–142.
6. Концепція розвитку Львова [Електронний ресурс] / О. Друль, Ю. Зима, А. Садовий, О. Фільц. — Режим доступу : http://postup.brama.cjm/001221/208_9_1.html
7. Муніципальний розвиток та оновлення старої частини міста [Електронний ресурс] : проект на підтримку Львівської міської ради та інших учасників. — Режим доступу : www.urban-project.lviv.ua

8. Соціологія : короткий енциклопедичний словник / [уклад. : Волович В.І., Тарасенко В.І., Захарченко М.В. ; за заг. ред. В.І. Воловича]. — К. : Центр духовної культури, 1998.
9. Стратегія підвищення конкурентоспроможності міста Львова до 2015 р. — Л. : Львівська міська рада, 2010. — 67 с.
10. Janiak M. Definiowanie to process Tworzmy lodzkie metapolis, Kronika Miasta Lodzi / M. Janiak. — Комплексна стратегія розвитку Львова (2010) [Електронний ресурс]. — Львів : Львівська міська рада. — Режим доступу : [http : / www.city-institute.org/images/stories/files/strategy_last.pdc](http://www.city-institute.org/images/stories/files/strategy_last.pdc)

Аннотация.

Объективные изменения хозяйствования и пространства Львова согласовываются с изменением представлений о городе в сознании его обитателей. Внимание сосредоточено на двух основных элементах — пространство и обитатели. Определены направления изменений субъективного образа Львова в сознании обитателей и выявлены факторы влияния и их роль. Среди факторов названы также действия, воплощаемые местной властью для формирования желаемого образа.

Annotation.

The objective changes of management and space of Lvov conform to the change of pictures of city in consciousness of his inhabitants. Attention is concentrated on two basic elements is space and inhabitants. Directions of changes of subjective appearance of Lvov are certain in consciousness of inhabitants and the factors of influence and their role are exposed. Among factors actions, incarnated local-authority for forming of the desired appearance of city, are adopted also.